

יחיאל עדאקי

מתוך מאמרי בתצליל 1979 : 168-172

קהילת יוצאי תימן עברה גלגולים רבים מאז העלייה המאורגנת הראשונה של יהודי תימן ארצה בשנת תרמ"ב. מן הרצון להשתלב ולהתערות אל ההסתגרות בתוך עצמם בדלית ברירה; מן ההתבטלות בפני אחרים אל יותר ויותר הכרת ערך עצמית והכרת הייחוד והמשמעות של תרומתם להווי ולאמנות של הארץ והמדינה.

האמנות הישראלית שאבה מאז ראשית המאה העשרים השראה רבה מן הזמר והמחול של יהודי תימן, וזאת כתוצאה מהכרות של אמנים שמחוץ לעדה עם החומר המסורתי העשיר של יהודי תימן. אחד מראשוני הפעילים בתהליך זה של מודעות עצמית לערכי המסורת בקרב יהודי תימן וכן טיפוחם והפצתם של ערכים אלה בכלל ישראל, הוא **יחיאל עדאקי**. במשך יובל שנים מאז עלותו ארצה ב-1927 פעל כמפיץ ומטפח של הזמר התימני בין בני עדתו וגם מחוץ לעדה. לכבוד יובל זה נפגשתי עמו לכמה שיחות ובעקבותיהן יובא כאן ספור חייו ומפעלו.

יחיאל עדאקי (1903-1980) נולד בעיר מנאכה כבן יחיד להוריו אהרון ומרגלית עדאקי. אבות המשפחה חיו בצנעא הבירה, אך סבו, אב אביו של יחיאל עדאקי, עזב את צנעא מפאת הרעב שהיה משתרר בה מדי כמה שנים ומברח ממנה חלק מאוכלוסייתה. הוא התיישב במחוז **חרס** ושם מצא את פרנסתו כצורף וגם שימש כרב שלא על מנת לקבל פרס, כמקובל בתימן. המשפחה חזרה לצנעא ב-1906, בהיות יחיאל בן שלוש, וכל חינוכו במרכז יהודי חשוב זה. בגיל רך החל בלימודיו אצל הרב חיים קורח. לאחר שהרב הפסיק ללמד, עבר ללמוד אצל הרב שלום קורח, נכדו של הרב הישיש¹. לאחר מכן למד בבית המדרש עם הרב יחיא יעיש צברי. בהיותו בן תשע נפטר אביו ולאחר מותו שררה הדלות בבית ויחיאל עדאקי נאלץ להפסיק את לימודיו ולצאת לעבוד. הוא למד את מלאכת הצורפות ובה השתכר לחם צר ומים לחץ. בעת שפסקו לימודיו בימים היה לומד בלילות גמרא עם הרב אברהם בדיחי בבית הכנסת, וכך השלים את מה שהחסיר בתלמוד התורה.

בשנת תר"פ, שהייתה שנת משבר ורעב, נאלץ עדאקי לברוח בהיחבא מארץ הולדתו ובמשך שבע שנים נדד דרך עדן, גייבטי, אתיופיה ומצרים עד שהגיע בפסח תרפ"ז לירושלים. בשנות נדודיו עסק במלאכות שונות, אך גם למד בבית הכנסת "חנן" בקהיר חזנות בנוסח ספרד.

לימוד השירה היה חלק מובן מאליו בחייו של עדאקי. כבר בצעירותו הצטיין בקול ערב, באוזן חדה, בתפיסה מהירה ובזיכרון טוב. בצנעא היתה החתונה נמשכת שבועיים ימים, יום וואירועיו. הזמרים קובעים לעצמם תכניות שירים לכל מאורע ולכל מסיבה, ולפי מנהג צנעא מזמרים בקבוצה של שלשה זמרים: בעל הקול הערב שביניהם, הוא הנותן את הטון ומתחיל בשירה והשניים האחרים עונים אחריו.

מגיל שלוש-עשרה היה יחיאל עדאקי משרת בחתונות וזכה לשמוע שירתן של שלוש קבוצות זקנים, זמרים קבועים בטקסי חתונות, ובראשם הרב אהרן הכהן. כמו כן זכה להתבשם משירתו של ר' שלום גיאת מן העיר מנאכה, אשר בהזדמנו לצנעא היו מבקשים אותו לשורר בחתונות². חודשים מספר לאחר בואו ארצה ב-1927, נזדמן ליחיאל עדאקי לעמוד על מצבה של שירת תימן בארץ ולתבוע את עלבונה. הוא מספר על כך:

הייתי מרבה לבקר במסיבות שירה של תימנים ושל אחרים. לשירת תימן לא היה זכר באלה. התעניינתי בסיבה לכך והנה נוכחתי לדעת כי היו לכך מניעים שליליים: התימנים חשו רגשי נחיתות על שירת תימן ועל כן היא

נצטמצמה למשכנותיהם בלבד. פעם הוזמנתי למסיבת חתונה, ראשונה בה נכחתי בארץ; היו בה כל רבני התימנים בירושלים. הייתי סקרן לשמוע את משוררי ירושלים. שניים מהם פצחו בשיר "אלה אלכל ויא רב אלגלאל" מתוך הדיואן התימני, חלקו ערבית וחלקו עברית. לאחר שלושה בתים הפסיקו שירתם עקב כניסת אורחים ספרדים ואשכנזים. לאחר קבלת פני האורחים החלו הזמרים לשיר את השיר "שער אשר נסגר קומה פתחהו" בנעימה ספרדית, גם אם בהגייה תימנית. כאשר שאלתי מדוע הפסיקו את השיר הראשון, השיבו לי בתום לב כי שירת תימן היא שירת גלות ואינה מושכת את האחרים, "האשכנזים והספרדים צוחקים מאתנו כאשר אנחנו שרים".

הרגשתי בעלבונה של שירת תימן. היו בפני שתי אפשרויות – או לעזוב את המסיבה בעלבון או להדגים בקולי את שירת תימן הנעלבת. בלי כל הזמנה הרמתי קולי בהתרגשות. המשכתי בשיר בו החלו אך בקצב של ריקוד. להפתעת כל המסובים, שלא הכירוני כלל, סיימתי את השיר בהלל לחתן ולכלה כנהוג. האורחים הלא-תימנים הגיבו במחאות כפיים סוערות. שאלתי אותם: איך שירת תימן? היא יפה? ענו כולם פה אחד: זה שמח, זה נפלא. מאז ראיתי לי חובה להפיצה ברבים כדי שתהיה נחלת הכלל.

פעילותו של יחיאל עדאקי בהפצת שירת תימן קיבלה מאוחר יותר דפוסים ארגוניים ברורים: באותה שנה (1927) נוסדה הסתדרות הנוער התימני "הסתדרות בני שלום" ע"ש המשורר שלום שבזי. יחיאל עדאקי נמנה על מייסדיה וארגן במסגרתה מקהלה שמנתה כשמונים בחורים ובחורות. מקהלה זו הייתה נפגשת פעמיים בשבוע והרבתה להופיע באירועים של העדה התימנית. כך השיגה מטרה כפולה: לימוד בני הנוער והעלאת כבודה של שירת תימן בעיני עצמם ובעיני קהלם.

בשנת 1929 עבר עדאקי לתל-אביב וגם כאן ארגן מקהלה דומה במוסד "עזרת אחים". כמו-כן הוזמן ע"י עיריית תל-אביב לארגן מקהלה בביה"ס קלישר, אשר רוב תלמידיו היו מבני יוצאי תימן. מקהלה זו הופיעה גם ב"אוהל שם" במסיבות עונג שבת שהיה מארגן חיים נחמן ביאליק ואף זכתה לברכתו. כמו-כן ארגן עדאקי מקהלות בבית-ברנר ובבית התרבות בשכונת התקווה. במשך כשנה לימד את ברכה צפירה, שהופיעה אז הרבה בלוויית הפסנתרן נחום נרדי, וכללה ברפרטואר שלה כמה וכמה משירי מורשת תימן.

כאשר נוסדה בשנת 1936 תחנת השידור "קול ירושלים", תפסה בה שירת תימן את מקומה הנאות. יחיאל עדאקי גאה על כך שהשיר הראשון שהושר בפתיחת השידורים העבריים היה השיר "אלוהים אשאלה" מפי ברכה צפירה. במשך כמה שנים היה עדאקי פעיל ברדיו בקריאה בפרשת השבוע, בשירה עם להקתו וכן בסדרת שידורים על חיי היהודים בתימן. במשך כל אותן שנים פעל בשיתוף עם המוזיקאי מנשה רבינא, אשר רשם מפיו כמה וכמה משירי יהודי תימן.³

רבינא, שהיה גם מחנך וערך שירונים לבתי-הספר, נתפס אז למנגינת אחד השירים ובקש מיחיאל עדאקי שיתאים לו מלים לחג האילנות. כך נולד השיר "כי תבואו אל הארץ" שנעשה לנחלת הילדים בישראל. באותן שנים השתתף עדאקי גם בארגון להקת תיאטרון מבני יוצאי תימן, לפי יזמתו של הבמאי משה הלוי, שהציגה מחזה בשם "עזה כמוות אהבה" מאת אהרן פולק. למחזה זה חיבר את השיר "עזי וזמרת יח", אחד השירים היפים שנתחברו בארץ. עם קום תנועת ריקודי העם בשנות הארבעים, חיברה לו רבקה שטורמן ריקוד בעין-חרוד.

בין השירים הראשונים שהפיץ יחיאל עדאקי היה השיר "ידידי די באהבת בת כרמים". הוא החל ללמדו בשנת 1928 במקהלת "בני שלום" (ע"ש שלום שבזי) שאותה יסד בירושלים. לפי דבריו, המנגינה היא פרי יצירתו, ואין ספק כי היא אופיינית למלוס התימני המסורתי. בכך ממשיך עדאקי את מסורת המזרח, בה הזמר הוא בבחינת מלחין השואב מן המסורת ומוסיף לה מתרומתו האישית. מלות השיר לקוחות מתוך הדיואן התימני⁴ והן מיוחסות ליהודה הלוי.⁵ לשיר צורת **נשיד**, כלומר כל בתיו נחרזים בחרוז מבריש אחד, אך בתוך כל בית יש משחק צורני יפה, כפי שמגדירו דוידזון "כל תיבה שניה היא הד התיבה הקודמת לה

מלבד התיבות שבסוף כל חרוז". השיר נפוץ בזמנו, בסוף שנות העשרים וראשית שנות השלושים, והושר גם בפי אסתר גמליאלית ושושנה לוי-דמול (ניתוח מפורט של השיר מצוי במאמרי "שירת ספרד בזמרת העדות").

אחד משירי הדיואן המושרים ביותר בין יהודי תימן הוא הפיוט "סעי יונה ושמעיני בכינור נגני" ויש לו מנגינות רבות, ביניהן קצרות למדי, המושרות תוך חזרות רבות על תא מלודי קצר. מנגינה אחת שנפוצה בארץ היא ארוכה ומורכבת יותר, ולמעשה היא בנויה מארבעה-חמישה תאים מלודיים וכן היא מגוונת מאד, שכן פתיחתה כנשית, חופשי ומאולתר, והמשכה כשירה, ריתמית ומהירה. מנגינה זו חיבר יחיאל עדאקי – "חיבר" במשמעות המקורית של המלה – שכן הוא הרכיב כמה תאים מלודיים תימניים-מסורתיים תוך התאמתם לתמליל זה, ואכן מורגש מעשה המרכבה בשיר זה שאפיו אישי-אמנותי.

כאן המקום לציין את הגמישות המקובלת אצל יהודי תימן, כמו גם בעדות אחרות, בהתאמת מנגינות לתמלילים ולהפך: מנגינה אחת משרתת פיוטים שונים שמשקלם זהה או דומה, ומאידך פיוט אחד מושר עם כמה מנגינות המתחלפות מבית לבית כדי לגוון. אחד מגורמי ההפתעה וההאלתור הוא האופן הבלתי-קבוע של התאמת המנגינות לבתי הפיוט ובמעבר מלחן אחד למשנהו תוך כדי השירה, וזאת בהתאם למצב הרוח ולרצון השרים, כלומר – יצירה אישית במסגרת נתונים מסורתיים. הצמידות של לחן אחד לתמליל אחד לכדי שלמות קבועה שהיא השיר – זו תפיסה מערבית בעיקרה. מכאן גם יובן מדוע נוח היה למוזיקאים בארץ לקבל את גרסתו של עדאקי, לקבוע אותה בתווים ולהתייחס אל השיר השלם הזה כאל יצירה שלמה בעלת כמה מוטיבים. ואכן, הצירוף הזה – אף כי אפשר שכל אחד מן המוטיבים שלו יצטרפו אחרת עם אחרים – הוא מוצלח מאד ולכן כה נפוץ וכך גם הובא לדפוס, הוקלט ועובד.

יחיאל עדאקי היה מחלוצי הפצת הזמר התימני. תוצאות עבודתו חיות ונשמעות והן חלק משמעותי מהתרבות הישראלית.

סוף דבר 2012: יחיאל עדאקי הלך לעולמו ב-1980 ושנה לאחר מכן הופיע ספרו **מאוצר נעימות יהודי תימן**, שאותו כתב יחד עם אורי שרביט. הספר הופיע בהוצאת מכון רננות (אז המכון הישראלי למוזיקה דתית) ובו מאה שירים – מלים ותווים וכן מבואות (עדאקי-שרביט, 1981).

הערות

¹ מצאצאיו הנמצאים בארץ נציין את הרב עזרא קורח (1887-1990), שהתגורר בשכונת יד אליהו בתל-אביב והיה מידען יקר ונדיר של מסורת צנעא, וכן את הרב יוסף קורח.

² ר' שלום גיאת הוא דמות ממש אגדית בקרב כל הזוכרים אותו. היתה לו כנראה כאריזמה בלתי-רגילה ועצם הזיכרונות אודותיו נאמרים בדרך כלל כמעט בחרדת קודש. עם זאת הוא היה כנראה דמות ציורית וחיונית מאד, דמות של אמן יוצר במלוא מובן המלה.

³ אלה נדפסו בשם "נגינות יהודי תימן" בקובץ **מתימן לציין** שיצא לאור ב-1938 בעריכת ישראל ישעיהו.

⁴ ראו דיואן **חפץ חיים**, ירושלים התשכ"ו, הוצאת שלמה מקיטון, ע' נ"ד.

⁵ ראו דוידזון, **אוצר השירה והפיוט**, כרך ב', ע' 281, מס' 494.